

Paweł Hińcza

GRANICA UKRAIŃSKO-ROSYJSKA: OD GRANICY WEWNĘTRZNEJ DO MIĘDZYPAŃSTWOWEJ

WPROWADZENIE

Granica państwowa jest jednym z głównych elementów konstytutywnych państwa, zarówno w aspekcie wewnętrznym, jak i międzynarodowym. Aby jednostka geopolityczna mogła być uważana za państwo w świetle prawa międzynarodowego, musi legitymować się kilkoma właściwościami, do których zaliczamy: stałą populację, określone terytorium, rząd oraz zdolność uczestnictwa w stosunkach międzynarodowych¹. Aspekt terytorialny powyższej definicji jest ściśle powiązany z potrzebą dokładnego wytyczenia granic, które mogą jasno określić zasięg obszaru państwa. Granice są więc warunkiem geograficznego odzwierciedlenia państwowości.

Historia państw europejskich dowodzi, że organizacja, funkcjonowanie i znaczenie granic państwowych rzadko pozostają stabilne w dłuższej perspektywie czasowej. Dwudziestowieczna historia granic Ukrainy jest tego jaskrawym przykładem. Pod koniec drugiej dekady XX wieku, w warunkach permanentnej walki o niepodległość młodego państwa, były to granice wytyczone wyłącznie na papierze. Podobnie w czasach ZSRR, gdy z wyjątkiem odcinka zachodniego granice pełniły jedynie funkcję administracyjnego podziału terytorium pomiędzy poszczególne regionalne ośrodki republikańskiej radzieckiej władzy.

Sytuacja zmieniła się w latach 90. XX wieku, gdy ważnym elementem budowy państwowości niepodległej Ukrainy stało się ustanowienie funkcjonujących granic z Rosją, Białorusią i Mołdawią. Nie odbyło się to bez problemów natury wewnętrznej, jak i międzynarodowej. Te pierwsze związane

---

¹ Konwencja o Prawach i Obowiązках Państw, Montevideo 1933; W. Góralczyk, *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Warszawa 1998, s. 123.

były z wysiłkiem organizacyjnym, jakie młode i relatywnie biedne państwo ukraińskie musiało podjąć dla zapewnienia chociaż minimalnego zabezpieczenia oraz funkcjonowania granic. Te drugie wynikały ze specyficznej sytuacji politycznej na obszarze poradzieckim, związanej m.in. z polityką zagraniczną Federacji Rosyjskiej, będącej największym sąsiadem Ukrainy.

Na przełomie wieków wschodnia granica Ukrainy uzyskały traktatowe uznanie ze strony sąsiada, jednakże nadal jej status faktyczny był ułomny, m.in. na skutek braku przeprowadzonej demarkacji w terenie. Niedostatki budżetowe sprawiły, że część jej odcinka pozostawała słabo chroniona. Wydawało się jednak, że stopniowe uregulowanie tych kwestii pozostaje jedynie kwestią czasu. Sytuacja zmieniła się diametralnie w marcu 2014 r., gdy Rosja pozbawiła Ukrainę faktycznej władzy nad Autonomiczną Republiką Krymu i Sewastopolem, a następnie zainicjowała i wsparła prorosyjskie powstanie we wschodnich obwodach Ukrainy: donieckim i ługańskim. Niedostatki w zabezpieczeniu granicy ukraińsko-rosyjskiej walnie przyczyniły się do trwającej od marca 2014 roku **pełzającej** agresji Rosji wobec Ukrainy.

Wydarzenia ostatnich miesięcy uwypukliły więc znaczenie sprawnie funkcjonującej granicy międzypaństwowej dla bezpieczeństwa narodowego. Niestety, dotychczas istniało stosunkowo niewiele pozycji² traktujących o wschodnim odcinku granic Ukrainy. Istniejące publikacje koncentrują się bowiem na jej zachodnich granicach, co było związane z procesem rozszerzenia UE i przesunięciem europejskich granic zewnętrznych na wschód³. Powyższy deficyt literatury przedmiotu, jak i osobiste zainteresowanie autora problematyką ukraińskiej państwowości, przyczyniły się do wyboru tematu niniejszego artykułu. Jego zasadnicza część opiera się na pracy magisterskiej pt. *Funkcje granic pomiędzy Ukrainą a krajami Wspólnoty Niepodległych Państw*, którą autor napisał pod kierunkiem i opieką prof. dr. hab. Stanisława Bielenia i obronił w Instytucie Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego w 2009 roku. Najnowsze wydarzenia na Ukrainie uczyniły powyższą problematykę szczególnie aktualną, wymagały jednak od autora

² M. Bojcun, *The European Union's perspectives on the Ukrainian-Russian border*, EUROZINE, 2005, źródło: <http://www.eurozine.com/articles/2005-01-12-bojcun-en.html> [dostęp 23.07.2014]; P. Kost, *Granica Ukraińsko-Rosyjska we Współczesnych Stosunkach Ukrainy i Federacji Rosyjskiej*, Dialogi Polityczne, 2007, nr 7; H.J. Kowalskyj, *Східні Кордони України – Лінія Розподілу чи Смуга Співпраці*, Narodowy Instytut Studiów Strategicznych, Donieck 2007, źródło: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/may/3.htm> [dostęp 23.07.2014].

³ Przykładowo: J.W. Scott (red.), *EU enlargement, region building and shifting borders of inclusion and exclusion*, 2006.

odświeżenia materiału źródłowego oraz ponownego pochylenia się nad konstrukcją wywodu i jego ograniczenia do najistotniejszych kwestii.

Wśród źródeł najważniejsze dla niniejszego artykułu było opracowanie A. Moraczewskiej⁴, która odniosła się do granic Polski jako do instrumentu polityki państwa, mogącego ulegać zmianom funkcjonalnym w wyniku procesów adaptacji do zmian w środowisku wewnętrznym i zewnętrznym. Zaproponowaną przez autorkę systematykę funkcji granic Polski autor spróbował wykorzystać do badań nad granicami Ukrainy. Bardzo pomocne okazały się materiały uzyskane w Muzeum Państwowej Służby Pogranicznej Ukrainy (PSPU) w Kijowie oraz strona internetowa PSPU. Skorzystano również z opracowań z zakresu teorii prawa międzynarodowego lub geografii politycznej⁵, jak również poświęconych wprost problematyce teorii granic⁶ czy konfliktom granicznym⁷.

I. HISTORIA KSZTAŁTOWANIA SIĘ IDEI WSCHODNIEJ GRANICY UKRAINY

Polsko-rosyjski rozejm andruszowski z 1667 roku, potwierdzony następnie przez pokój Grzymułtowskiego z 1686 roku, pozostawiły przy Rosji tzw. Ukrainę Lewobrzeżną (oraz Kijów). Były to tereny dawnych polskich województw: czernihowskiego oraz dużej części kijowskiego. Powiększyły one ukraińskie pogranicze moskiewskie, w którego skład wchodziła już wcześniej tzw. Ukraina Słobudzka⁸, dokąd po klęskach poprzednich powstań kozackich udawała się ludność naddnieprzańska. W 1796 roku Ukraina Lewobrzeżna została przez Moskwę przekształcona w gubernię małorosyjską (stolica w Czernichowie, obejmowała wówczas również Połtawę), a Ukraina Słobudzka w gubernię słobudzko-ukraińską (stolica w Sumach obejmowała wówczas również Charków). W 1835 roku tę ostatnią przemianowano na gubernię charkowską⁹ oraz przeniesiono jej stolicę to tego miasta.

⁴ A. Moraczewska, *Transformacja funkcji granic Polski*, Lublin 2008.

⁵ A. Kłafkowski, *Prawo Międzynarodowe Publiczne*, Warszawa 1966; J. Barbag, *Geografia polityczna ogólna*, Warszawa 1997.

⁶ J. Tyranowski, *Sukcesja państw a traktaty w sprawie granic*, Poznań 1979; J. Tyranowski, *Integralność terytorialna, nienaruszalność granic i samostanowienie w prawie międzynarodowym*, Poznań 1990.

⁷ S.P. Sharma, *Boundary Dispute and Territorial Dispute. A Comparison*, The Indian Journal of International Law, Vol. 10, 1970, s. 158–162; T. Wituch, *Terytoria sporne w Europie po roku 1815*, Pułtusk 2001.

⁸ Były to tereny w dorzeczu górnego biegu rzeki Sejm i Doniec. W. Serczyk, *Historia Ukrainy*, Wrocław 2001, s. 87.

⁹ *Ibidem*, s. 161 i 165.

Na południe od obu powyższych guberni jeszcze w XVIII wieku rozciągał się step. Właśnie na tym kierunku rosyjska *ukraina*¹⁰ rozszerzała się w miarę ekspansji imperium carów. W 1783 roku Chanat Krymski został anektowany przez Rosję, a jego obszar nazwany prowincją Nowa Rosja. Powstały na tym terenie miasta, jak Chersoń, Jekaterynosław (obecnie Dniepropietrowsk), Mikołajów, Odessa i Sewastopol. Początkowo ustanowiono na tym obszarze gubernię noworosyjską, została ona jednak podzielona w 1802 roku na mikołajowską (później przemianowaną na chersońską), jekaterynosławską (na jej obszarze leżałyby współczesne miasta Donieck i Ługańsk) i taurydzką (ze stolicą w Sewastopolu)¹¹.

To właśnie zgodnie z ustalonym w XIX wieku gubernialnym podziałem administracyjnym Rosji kreślono koncepcje granic ewentualnej ukraińskiej autonomii w ramach państwa carów. Gdy w lipcu 1917 roku rosyjski Rząd Tymczasowy zawarł ugodę z nowo utworzoną Ukraińską Centralną Radą (UCR)¹² w sprawie wprowadzenia ukraińskiej autonomii, obejmować miała ona pięć guberni centralnej Ukrainy, z pominięciem tych położonych najdalej na południe i wschód (charkowskiej, jekaterynosławskiej, chersońskiej i taurydzkiej). Jednak po rozpoczęciu rewolucji bolszewickiej 20 listopada 1917 roku, UCR proklamowała utworzenie Ukraińskiej Republiki Ludowej (URL) i wysunęła pretensje również do tych terenów. Tym samym, Kijów znalazł się w konflikcie zarówno z bolszewikami, jak i rosyjskimi białymi generałami.

W tych warunkach Berlin szybko dostrzegł szanse uzyskania nowego sojusznika na wschodzie. Traktat pokojowy z URL państwa centralne podpisały 9 lutego 1918 roku i dzięki wsparciu Niemiec wschodnie granice Ukrainy mogły zostać wyznaczone w sposób dla niej korzystny: najpierw 3 marca 1918 roku w ramach pokoju brzeskiego pomiędzy państwami centralnymi a Rosją bolszewicką, a następnie w dodatkowym traktacie z 27 sierpnia 1918 roku. Wschodnia granica Ukrainy miała według tych dokumentów przebiegać wzdłuż rzeki Don. W granice Ukrainy włączono północne powiaty

¹⁰ Słowo *ukraina* jest zapewne równie stare jak średniowieczne państwo ruskie. W językach słowiańskich oznaczało ono ziemie kresowe, leżące na terenach pogranicznych. W tym znaczeniu występuje do dziś w języku rosyjskim w formie *okraina*. Pierwsze źródło pisane określające tym terminem ziemię mającą związek ze współczesną Ukrainą pochodzi z XV wieku i opisuje wydarzenia z 1187 roku z okolic grodu Perejasław. *Ibidem*, s. 9.

¹¹ *Ibidem*, s. 160.

¹² UCR stworzyli przedstawiciele różnych ukraińskich organizacji politycznych, społecznych i kulturalnych po rewolucji lutowej w Rosji. Stała się ona instytucją reprezentującą interesy narodowe Ukraińców przed rosyjskim Rządem Tymczasowym.

ziemi czernihowskiej, zachodnie i południowo-zachodnie powiaty guberni woroneskiej i kurskiej, północną Besarabię oraz Krym¹³. Pretensje Ukrainy sięgały jeszcze dalej – dotyczyły ziem Kubania i terytoriów kozackich leżących na wschód od Donu¹⁴.

Jednak niezwłocznie po klęsce państw centralnych w I wojnie światowej, 13 listopada 1918 roku Rosja bolszewicka anulowała traktat brzeski, co było równoznaczne z cofnięciem uznania wschodnich granic niepodległej Ukrainy¹⁵. Przez kolejne dwa lata ziemie ukraińskie były teatrem nieustannych walk. Ostatecznym ciosem dla ukraińskich ambicji niepodległościowych był marsz wojsk bolszewickich rozpoczęty w czerwcu 1920 roku, a zakończony u bram Warszawy, a następnie pokój ryski z 1921 roku, gdzie reprezentowaną stroną nie była URL, ale Ukraińska Socjalistyczna Republika Radziecka (USRR), która w 1922 roku weszła w skład ZSRR.

Wschodnia granica USRR z Rosyjską Federacyjną Socjalistyczną Republiką Radziecką (RFSRR) była początkowo w większości tożsama z granicami byłych guberni charkowskiej i jekaterynosławskiej, z wyjątkiem jej przebiegu w rejonie Morza Azowskiego na korzyść USRR (aż po miasto Taganrog). Jednak w sierpniu 1924 roku Państwowy Komitet Planowania ZSRR (Gosplan) zdecydował o przekazaniu RFSRR większości z tego nadmorskiego obszaru. W rezultacie tej zmiany USRR utraciła strategiczne wrota rzeki Don w postaci portu taganrodzkiego oraz część perspektywicznych złóż węgla kamiennego współczesnej rosyjskiej części Donbasu¹⁶. Natomiast w 1954 roku dokonano najsłynniejszej korekty granicy pomiędzy RFSRR a USRR – przekazano tej ostatniej Półwysep Krymski¹⁷.

¹³ J. Hrycak, *Historia Ukrainy 1772–1999*, Lublin 2000, s. 138.

¹⁴ T. Wituch, *Terytoria sporne...*, *op. cit.*, s. 117.

¹⁵ 6 grudnia 1918 roku nastąpił początek bolszewickiej ofensywy na Ukrainę. Pod jej naporem 3 stycznia 1919 roku zajęty został Charków, który ustanowiono stolicą radzieckiej Ukrainy. 2 lutego 1919 roku Dyrektoriat URL musiał ewakuować się z Kijowa, który utracony został na rzecz bolszewików 6 lutego.

¹⁶ H.J. Kowalskyj, *Східні...*, *op. cit.*

¹⁷ Z formalnego punktu widzenia Prezydium Rady Najwyższej RFSRR złożyło w tym celu wniosek do Rady Najwyższej ZSRR o przekazanie owej części własnego terytorium na rzecz USRR. Następnie odbyły się konsultacje pomiędzy Radą Ministrów RFSRR, Prezydium Rady Najwyższej ZSRR oraz Prezydium Rady Najwyższej USRR. 19 lutego 1954 roku odbyła się debata, w której reprezentowana była też strona krymska – przewodniczący miejskich władz Symferopola, Sewastopola oraz przewodniczący Krymskiej Rady Obwodowej. 26 kwietnia 1954 roku Prezydium Rady Najwyższej ZSRR wydało dekret o przekazaniu Półwyspu Krymskiego USRR.

Gdy w 1991 roku ZSRR uległ rozpadowi, niepodległa Ukraina uznała się za sukcesora praw i obowiązków USRR na mocy ustawy *O sukcesji prawnej Ukrainy* z tego samego roku (której art. 5 odnosi się bezpośrednio do kwestii sukcesji granic). Granica pomiędzy dawną USRR a Białoruską SRR, RFSRR i Mołdawską SRR, zgodnie ze stanem na 16 lipca 1990 roku, stała się granicą państwową Ukrainy. Moskwa pierwszy raz formalnie uznała jej przebieg jeszcze przed ostatecznym rozpadem ZSRR, bo 19 listopada 1990 roku, gdy USRR oraz RFSRR podpisały traktat o wzajemnym uznaniu się za suwerenne państwa¹⁸ (w art. 6 tego dokumentu strony wzajemnie uznały nienaruszalność swoich terytoriów w ramach istniejących w ZSRR granic).

Warto wspomnieć również, iż w Porozumieniu Trójstronnym Rosji, USA i Ukrainy (dotyczącym rezygnacji tej ostatniej z posiadania broni nuklearnej) z 14 stycznia 1994 roku oraz Deklaracji Budapeszteńskiej (w ramach szczytu OBWE) z 5 grudnia 1994 roku, która oznaczała przystąpienie Ukrainy do Układu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej, Rosja oficjalnie potwierdziła gwarancje dla granic Ukrainy i jej suwerenności, uczyniły to poza tym także USA, Francja i Wielka Brytania¹⁹.

Wreszcie, 31 maja 1997 roku prezydenci Ukrainy i Federacji Rosyjskiej podpisali Traktat o przyjaźni, współpracy i partnerstwie²⁰. W art. 2 umawiające się strony potwierdziły wzajemne poszanowanie integralności terytorialnej i istniejących między nimi granic.

2. GRANICE NIEPODLEGŁEJ UKRAINY A STANOWISKO ROSJI

Jeśli rozpad ZSRR potraktować jako formę dekolonizacji (Rosja jako metropolia, pozostałe republiki radzieckie jako kolonie)²¹, łatwiej nam zrozumieć, przed jak trudnym zadaniem stanęła niepodległa Ukraina. Pierwszym krokiem na drodze transformacji politycznej i gospodarczej była budowa

---

Po rozpadzie ZSRR dekretowi Prezydium Rady Najwyższej ZSRR zarzucano nieważność z powodu braku kontrasygnaty przedstawiciela RFSRR. Z prawnego punktu widzenia Krym miał być więc nadal częścią terytorium Federacji Rosyjskiej, spadkobierczyni RFSRR. J. Kozakiewicz, *Rosja w polityce niepodległej Ukrainy*, Warszawa 1999, s. 147.

¹⁸ Pełny tekst traktatu, źródło: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_011 [dostęp 23.07.2014].

¹⁹ Ł. Donaj, *Polityka bezpieczeństwa niepodległej Ukrainy 1991–2004*, Łódź 2005, s. 175.

²⁰ Pełny tekst traktatu, źródło: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/643_006 [23.07.2014].

²¹ T. Kuzio nazywa rozpad ZSRR „trzecią falą dekolonizacji”. T. Kuzio, R. Kravchuk, P. d’Anieri (red.), *State and institution building in Ukraine*, Macmillan Press, 1999, s. 3.

niezależnych od Moskwy struktur państwowych, stworzenie ram prawno-konstytucyjnych, ale także ustanowienie funkcjonujących granic.

Problemem Ukrainy od początku jej niepodległości było to, że granica ukraińsko-rosyjska wytyczona była wyłącznie w wewnętrznych aktach prawnych ZSRR, których ważności niepodległa Rosja nie musiała uznawać. Ponadto, wspólna granica dawnych USRR i RFSRR miała charakter wyłącznie administracyjny. Nie przeprowadzona była ani jej delimitacja, ani demarkacja, nie istniała tam infrastruktura graniczna, brak było ponadto tradycji granic międzypaństwowych na tym obszarze. Dwustronne uregulowanie przebiegu tej granicy z Rosją oraz ustanowienie skutecznego systemu jego ochrony, w tym budowa infrastruktury granicznej, stały się dla niepodległej Ukrainy sprawą niecierpiącą zwłoki.

Z punktu widzenia teoretycznego, znaczenie granicy państwowej można analizować według jej funkcji, czyli celów, które granica realizuje. Realizacja ta może mieć miejsce jako skutek świadomego kształtowania celów przez dane państwo. Przez funkcję granic państwa, za Anną Moraczewską, rozumiem zadania, których realizację ma zapewnić granica w określonym czasie²². Zadaniem jest nie tylko **statyczne** oddzielenie jednego państwa od drugiego linią graniczną, ale i **dynamiczna** interakcja państw wzdłuż tej linii.

Nowe wschodnie granice Ukrainy miały przede wszystkim stworzyć warunki dla swobodnego prowadzenia polityki wewnętrznej przez Kijów na obszarze młodego państwa, wzmacniać samoidentyfikację narodową oraz budować stabilne relacje z Rosją. Z punktu widzenia tej ostatniej natomiast, ewentualne funkcje nowych granic miały być zgoła odmienne. Stanowiło to źródło problemów wokół ukraińsko-rosyjskiej granicy, gdyż, mimo jej formalnego uznania, Rosja nie traktowała jej jako **pełnowartościowej** granicy międzynarodowej.

Moskwa stworzyła własną doktrynę postrzegania nowych granic międzypaństwowych na obszarze byłego ZSRR. Podkreślała, że granice wewnętrzne w ramach nowo powstałej Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP) powinny być przenikalne. Dwustronne porozumienia dotyczące wspólnych granic były dla Rosji nierozzerwalnie związane z ambicją pełnej integracji Ukrainy w struktury WNP²³ lub innych, tworzonych w kolejnych latach, form reintegracji na obszarze poradzieckim. Z tego powodu Moskwa przez wiele lat opóźniała formalną delimitację, a następnie demarkację w terenie rosyjsko-

²² Spośród kilku funkcji wyróżnionych przez Annę Moraczewską w swojej publikacji, dla celów niniejszego artykułu wybrano trzy: demarkacyjną, bariery oraz deterministyczną.

²³ J.W. Scott (red.), *EU enlargement...*, *op. cit.*, s. 96.

-ukraińskiej granicy. Dodatkowo, granice zewnętrzne (np. Ukrainy z Polską) Moskwa uznawała początkowo za wspólną odpowiedzialność państw WNP, w tym rosyjskich oddziałów granicznych, co miało usprawiedliwiać m.in. obecność rosyjskich oddziałów morskich na Krymie.

3. FUNKCJA DEMARKACYJNA

Funkcja demarkacyjna granic państwa polega na jasnym wyznaczeniu ich przebiegu. „Wszelkie dyskusje, strategiczne wnioski, praktyczne metodologie ulepszenia polityki ochrony granicy mogą być możliwe pod warunkiem istnienia jasnej idei na to, gdzie biegnie granica. Kompletna i dokładna delimitacja i demarkacja są warunkami wstępnymi wdrożenia efektywnej polityki ochrony granicy i zorganizowania granicy zgodnej z podstawowymi potrzebami bezpieczeństwa narodowego”²⁴.

Dopiero 12 lat po uzyskaniu niepodległości umowa o ukraińsko-rosyjskiej granicy państwowej z 28 stycznia 2003 roku²⁵ uregulowała kwestię delimitacji granicy, zgodnie z opisem jej przebiegu oraz odpowiednią mapą dołączonymi do jej tekstu. Powyższa umowa nie dotyczyła jednak dwóch kwestii ważnych z punktu widzenia Ukrainy. Po pierwsze pomijała delimitację odcinka granicy morskiej na Morzu Azowskim i Cieśninie Kerczeńskiej. Po drugie, nie przesądzała o terminie demarkacji odcinka ukraińsko-rosyjskiej granicy lądowej.

Rosja wiązała obie sprawy – swoją zgodę na demarkację granicy w terenie warunkowała zgodą Ukrainy na korzystne dla Moskwy wytyczenie granicy morskiej²⁶. Kulminacją sporu o delimitację tej ostatniej był trwający od września do listopada 2003 roku kryzys w relacjach ukraińsko-rosyjskich, zapoczątkowany budową przez Rosję grobli łączącej jej terytorium z wyspą Tuzła²⁷ położoną w Cieśninie Kerczeńskiej i stanowiącą część Autonomicznej

²⁴ O. Sushko, O. Lisnychuk, N. Parkhomenko, *Implementation of the effective border policy for Ukraine*, Kijów 2001, s. 30.

²⁵ Parlamenti obu państw ratyfikowały tę umowę w kwietniu 2004 roku. Pełny tekst umowy, źródło: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/643_157 [dostęp 23.07.2014].

²⁶ S. Matuszak, *Miedwiediew w Kijowie – bez przelomu w negocjacjach gospodarczych*, Analizy OSW, 19.05.2010, źródło: <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2010-05-19/miedwiediew-w-kijowie-bez-przelomu-w-negocjacjach-gospodarczych> [dostęp 23.07.2014].

²⁷ Wyspa jest pozostałością mierzei połączonej do lat 20. XX wieku z rosyjskim Krajem Krasnodarskim. Rada Najwyższa RFSRR przekazała w 1941 roku wyspę Tuzła w skład Krymskiej Autonomicznej SRR, znajdującej się jeszcze wtedy w ramach RFSRR. W 1954 roku wyspa wraz z całym Krymem została przekazana do USRR.

Republiki Krym. Rosja wysunęła pretensje do wyspy, gdyż jej posiadanie dawałoby możliwość kontroli nad praktycznie całą cieśniną, a więc również ułatwiałoby dostęp do Morza Azowskiego.

Kryzys w relacjach ukraińsko-rosyjskich zakończył się w listopadzie przezwaniem budowy grobli oraz korzystnym dla Rosji porozumieniem pod postacią umowy z 24 grudnia 2003 roku o współpracy w wykorzystywaniu Morza Azowskiego i Cieśniny Kerczeńskiej²⁸. W jej art. 1 strony uznały Morze Azowskie za historyczne morze wewnętrzne Ukrainy i Federacji Rosyjskiej. Strony zgodziły się na osobną regulację kwestii wytyczenia na jego obszarze granicy oraz wszelkich innych kwestii związanych z Cieśniną Kerczeńską. Ukraina uzyskała co prawda formalne przyrzeczenie Rosji co do podziału Morza Azowskiego, jednakże uzgodnienie linii owego podziału znów pozostawiono kolejnej, przyszłej umowie, a w praktyce, strona rosyjska negowała potrzebę istnienia na Morzu Azowskim i wzdłuż Cieśniny Kerczeńskiej jakiegokolwiek granicy państwowej²⁹.

Impas w kwestii delimitacji odcinka morskiego i demarkacji odcinka lądowego granicy ukraińsko-rosyjskiej ciągnął się przez kolejne kilka lat. Zmianę przyniosły miesiące bezpośrednio po wyborach prezydenckich na Ukrainie z 2010 roku. 21 kwietnia Moskwa uzyskała ważne ustępstwo ze strony Kijowa – zgodę na przedłużenie okresu stacjonowania na Krymie rosyjskiej Floty Czarnomorskiej³⁰. Niedługo potem, 17 maja 2010 roku, podpisana została umowa pomiędzy Ukrainą a Federacją Rosyjską o demarkacji ukraińsko-rosyjskiej granicy państwowej³¹, która weszła w życie w lipcu tego samego roku. Na mocy art. 2 tejże, ustanowiono ukraińsko-rosyjską Komisję Demarkacyjną. Jednak musiały minąć kolejne dwa lata, aby umowę zaczęto realizować. Pierwszy słup graniczny postawiono w obwodzie czernihowskim dopiero w listopadzie 2012 roku³², w punkcie zetknięcia granicy ukraińsko-rosyjsko-białoruskiej. Według jednego z byłych szefów ukraińskiego MSZ, główną przeszkodą w szybkiej demarkacji był ciągnący się brak woli politycznej po stronie rosyjskiej, która „nie całkiem pozbyła

²⁸ Pełny tekst umowy, źródło: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/643_205 [dostęp 23.07.2014].

²⁹ Szerzej również: P. Kost, *Granica...*, *op. cit.*

³⁰ Duma ratyfikowała umowę o stacjonowaniu Floty Czarnomorskiej na Krymie, „Wprost”, 28.04.2010, źródło: <http://www.wprost.pl/ar/193715/Duma-ratyfikowala-umowe-o-stacjonowaniu-Floty-Czarnomorskiej-na-Krymie/> [dostęp 23.07.2014].

³¹ Pełny tekst umowy, źródło: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_365 [dostęp 23.07.2014].

³² *Україні найважче домовитися про розмежування кордонів з колишніми „братями”*, Тиждень.ua, 24 czerwca 2013, <http://tyzhden.ua/News/82883> [dostęp 23.07.2014].

się politycznych złudzeń o powrocie Ukrainy do imperium”³³. Na ostatnim przed kryzysem posiedzeniu Komisji Demarkacyjnej w lutym 2014 roku omawiano plan prac demarkacyjnych w obwodzie sumskim³⁴. Zbrojne powstanie w obwodach donieckim i ługańskim, wspierane przez Rosję poprzez nieszczelną granicę ukraińsko-rosyjską, wykreowało potrzebę ewentualnej jednostronnej demarkacji granicy lądowej przez Ukrainę, o czym Kijów poinformował w czerwcu 2014 roku³⁵. W listopadzie tego samego roku rząd Ukrainy zaakceptował jej plan³⁶.

W odróżnieniu od umowy demarkacyjnej, dwustronna ukraińsko-rosyjska umowa o delimitacji Morza Azowskiego i Cieśniny Kerczeńskiej nigdy nie została uzgodniona. Co prawda, w lipcu 2012 roku we wspólnym oświadczeniu prezydenci Ukrainy i Federacji Rosyjskiej powiadomili o osiągnięciu porozumienia w tej kwestii³⁷, jednak nie przełożyło się to na uzgodnienia formalne. Nielegalna aneksja Krymu dokonana przez Rosję w marcu 2014 roku sprawiła, że, przynajmniej z punktu widzenia Moskwy, podział Morza Azowskiego i Cieśniny Kerczeńskiej przestał być aktualnym problemem. Oczywiście, zdaniem ukraińskiego MSZ, nielegalna aneksja Krymu nie zamyka kwestii ukraińsko-rosyjskiej delimitacji tych akwenów³⁸.

³³ *Огризко: Росія маніпулює і затягує розмежування кордону з Україною*, Тиждень. ua, 24 czerwca 2013, <http://tyzhden.ua/News/82884> [dostęp 1.02.2015]. Na chwilowe przyspieszenie demarkacji miała wpływ perspektywa szczytu Partnerstwa Wschodniego w Wilnie, kiedy jesienią 2013 r. rosyjska straż graniczna rozpoczęła jednostronny montaż drutu kolczastego wzdłuż granicy z Ukrainą, m.in. w obwodzie ługańskim (była to jednak forma wywierania doraźnej presji na Kijów w perspektywie możliwego podpisania umowy stowarzyszeniowej UE–Ukraina). <http://www.rp.pl/arttykul/1060580.html> [dostęp 23.07.2014].

³⁴ *Українсько-російська демаркаційна комісія готує План демаркації спільного кордону на 2014 рік*, Państwowa Agencja Zasobów Lądowych Ukrainy, 5 lutego 2014, źródło: <http://land.gov.ua/heodeziia-ta-kartohrafiia/106749-ukrainsko-rosiiska-demarkatsiina-komisiia-hotuie-plan-demarkatsii-spilnoho-kordonu-na-2014-rik.html> [dostęp 1.02.2015].

³⁵ *Україна може відгородитися від росії парканом*, „Українська правда”, 16 czerwca 2014, źródło: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/06/16/7029251/> [dostęp 23.07.2014].

³⁶ Rząd Ukrainy poparł plan jednostronnej demarkacji granicy z Rosją, „Rzeczpospolita”, 19.11.2014, źródło: www.rp.pl/arttykul/1158570.html [dostęp 1.02.2015].

³⁷ Wyspa Tuzła pozostawałaby w Ukrainie. Proponowano w nim powstanie dwustronnego konsorcjum kontrolującego żeglugę w Cieśninie Kerczeńskiej. *Україна і Росія домовилися про делімітацію азово-керченської кордону*, „Дзеркало тижня”, 12 lipca 2012, źródło: http://dt.ua/POLITICS/ukrayina_i_rosiya_domovilisya_pro_delimitatsiyu_azovo-kerchenskoyi_kordonu.html [dostęp 1.02.2015].

³⁸ *Morze Azowskie jak jezioro. MSZ Ukrainy: nie odpuścimy Cieśniny Kerczeńskiej*, TVN24, 30 marca 2014, źródło: <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/morze-azowskie-jak-jezioro-msz-ukrainy-nie-odpuscimy-ciesniny-kerchenskiej,413129.html> [dostęp 23.07.2014].

4. FUNKCJA BARIERY

W momencie uzyskania przez Ukrainę niepodległości nie istniała infrastruktura graniczna na odcinku z byłymi republikami radzieckimi. Zadaniem powstałego w 1992 roku wschodniego regionalnego dowództwa wojsk pogranicznych, obecnie w ramach Państwowej Służby Pogranicznej Ukrainy (PSPU), było stworzenie tej infrastruktury od podstaw, w tym m.in. organizacji systemu zabezpieczenia ukraińsko-rosyjskiego pogranicza, ustalenia stosunków roboczych z miejscowymi organami władzy i kwestii własności ziemi na nowej granicy oraz urządzenia miejsc pełnienia służby³⁹.

Długość granicy lądowej i morskiej pomiędzy Ukrainą a Rosją (bez uwzględnienia nielegalnej aneksji Półwyspu Krymskiego przez Rosję) wynosi 2295,04 km i jest o 35% dłuższa od sumy długości granicy Ukrainy z czterema sąsiadami należącymi do Unii Europejskiej. Odcinek lądowy granicy przeprowadzony jest przez teren równinny, co ułatwia przemieszczanie się i budowę infrastruktury temu służącej, ale jednocześnie utrudnia skuteczną kontrolę graniczną. Na lądowym odcinku granicy ukraińsko-rosyjskiej ustanowiono 52 samochodowe przejścia graniczne, punkty kontroli, 11 przejść kolejowych oraz 2 piesze. Warto wspomnieć, że wzdłuż **granicy administracyjnej z tymczasowo okupowanym terytorium Autonomicznej Republiki Krym** utworzono 7 punktów kontroli granicznej – 3 dla samochodów oraz 4 kolejowe⁴⁰ (przed marcem 2014 roku, dla celów przekraczania granicy ukraińsko-rosyjskiej drogą morską przez akwen Morza Azowskiego istniały 3 morskie przejścia graniczne na Krymie). Ponadto, Kijów nie sprawuje obecnie kontroli nad 409-kilometrowym odcinkiem ukraińsko-rosyjskiej granicy (około 20% całkowitej długości granicy lądowej między oboma państwami)⁴¹.

Granice Ukrainy z Rosją są bardzo transparentne. Jest to wynik nie tylko ich długości i relatywnie słabego nasycenia przejściami granicznymi (jedna jednostka PSPU przypadała kilka lat temu na 35 km granicy, natomiast średnia europejska to jedna na 20 km⁴²), ale także nieformalnych więzi pomiędzy spo-

³⁹ Wypowiedź dowódcy wschodniego regionalnego dowództwa PSPU, Kordon, nr 1, Kijów 2007, s. 10.

⁴⁰ *Пункти пропуску*, Państwowa Służba Pograniczna Ukrainy, 18 września 2014, źródło: http://dpsu.gov.ua/ua/activities/skipping/skipping_18.htm [dostęp 23.07.2014].

⁴¹ *Україна не контролює більше 400 км кордону з Росією*, TCH.ua, 28.11.2014, źródło: <http://tsn.ua/ukrayina/ukrayina-ne-kontrolyuye-bilshe-400-km-kordonu-z-rosiyeyu-394350.html> [dostęp 1.02.2015].

⁴² *White Paper. Ukraine's Policy to Control Illegal Migration*, Kijów, Warszawa 2006, s. 30–31, źródło: <http://www.isp.org.pl/files/18872815360939916001156773716.pdf> [dostęp 23.07.2014].

łecznościami po obu jej stronach, utrzymującymi się jeszcze od czasów ZSRR⁴³. W tych warunkach przemyt stał się zjawiskiem powszechnym: 2/3 całego przemytu odbywającego się przez wszystkie granice Ukrainy dostaje się na jej terytorium właśnie przez granicę wschodnią⁴⁴. Również 90% nielegalnych emigrantów dostających się na terytorium Ukrainy dokonuje tego na tym odcinku⁴⁵, z czego w trakcie przekraczania granicy wykrywana jest jedynie nieznaczna część.

Nielegalne wsparcie dla wschodnio-ukraińskich separatystów z terytorium Rosji nie było więc sprawą trudną. Szczególnie w połączeniu ze względną łatwością, z jaką granicę ukraińsko-rosyjską mogli przekraczać rosyjscy bojownicy w przebraniu zwykłych rosyjskich podróżnych. Dla obywateli Federacji Rosyjskiej stosuje się bowiem postanowienia międzyrządowej umowy w sprawie wzajemnych podróży obywateli z 1997 roku. Dla przekroczenia granicy z Ukrainą Rosjanie nie muszą okazywać ani wizy, ani zagranicznego paszportu, wystarcza jedynie paszport wewnętrzny, a więc odpowiednik polskiego dowodu osobistego. Nawet, mimo trwającego na wschodzie kraju konfliktu zbrojnego, Ukraina początkowo nie planowała zaostrzenia warunków przekraczania granicy przez Rosjan, wykluczając przy tym również ewentualność wprowadzenia wymogu wizowego⁴⁶. Rząd ukraiński zmodyfikował jednak swoje stanowisko w styczniu 2015 roku. Nowe regulacje wprowadziły z dniem 1 marca 2015 roku wymóg okazywania przez Rosjan paszportu zagranicznego przy wjeździe na Ukrainę⁴⁷.

5. FUNKCJA DETERMINISTYCZNA

Funkcja deterministyczna granic ukazuje, w jaki sposób ich istnienie wpływa na tożsamość mieszkańców danego terytorium, w jakim stopniu wyznacza obszar, na którym występuje dany język, kultura. Jeśli chodzi o kwestię określenia obszaru występowania ukraińskiej identyfikacji narodowej oraz używania języka ukraińskiego, wschodnie granice państwowe Ukrainy oczywiście nie stanowią czynnika determinującego. Brak występowania większych

⁴³ J.W. Scott (red.), *EU enlargement...*, *op. cit.*, s. 86.

⁴⁴ O. Sushko, O. Lisnychuk, N. Parkhomenko, *Implementation...*, *op. cit.*, s. 44.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Візи для росіян поки що не вводять – МЗС, BBC Україна*, 12 kwietnia 2014, źródło: <http://www.reuters.com/article/2014/03/20/us-ukraine-crisis-visas-idUSBREA2J0H620140320>; http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2014/04/140412_visas_russia_sx.shtml [dostęp 1.02.2015].

⁴⁷ *Rosjanie nie wjadą już na Ukrainę na podstawie dowodu osobistego*, „Gazeta Wyborcza”, 3 lutego 2015, źródło: http://wyborcza.pl/1,75477,17351039,Rosjanie_nie_wjada_juz_na_Ukraine_na_podstawie_dowodu.html [dostęp 4.02.2015].

różnic pomiędzy sąsiadującymi społecznościami, ciągle i intensywne kontakty społeczne i kulturalne, wspólnota języka oraz pozytywne wspomnienia związane z okresem istnienia ZSRR przeważające wśród mieszkańców uprzemysłowanego ukraińsko-rosyjskiego pogranicza, wszystko to sprawia wrażenie ciągłości, a nie podziału⁴⁸.

Wschodnie pogranicze Ukrainy, w którego skład wchodzi obwody doniecki, ługański, charkowski i część sumskiego, jest ponadto najgęściej zaludnionym regionem tego kraju. W miarę upływu lat i względnego różnicowania się poziomu gospodarek Ukrainy i Rosji, ta ostatnia zaczęła być dodatkowo postrzegana przez Ukraińców za cel emigracji zarobkowej. Według badania opinii publicznej z czerwca 2001 roku 42,6% mieszkańców regionu charkowskiego było gotowych na przeprowadzkę do Rosji, podczas gdy jedynie 5,7% mieszkańców regionu biełgorodzkiego wyraziło chęć przeprowadzki na Ukrainę⁴⁹.

Powiązania regionów przygranicznych Ukrainy i Rosji nie mogą więc być pominięte w analizie funkcjonowania ukraińsko-rosyjskiej granicy państwowej. Próba instytucjonalizacji tych związków było utworzenie euroregionów, instytucji współpracy transgranicznej zapożyczonych z Europy Zachodniej, a na Ukrainie funkcjonujących początkowo jedynie wzdłuż jej zachodniej granicy. Pierwszy euroregion w tym kraju (Euroregion Karpaty) powstał w 1993 roku. Natomiast pierwsze euroregiony wzdłuż jej wschodniej granicy – Słobozanszczyzna (nazwa nawiązuje do historycznej Ukrainy Słobudzkiej) oraz Dniepr utworzono dekadę później⁵⁰. Były to jednocześnie pierwsze euroregiony znajdujące się w całości na obszarze byłego ZSRR⁵¹.

Porozumienie o utworzeniu Słobozanszczyzny podpisali przedstawiciele regionalnych administracji Charkowa i Biełgorodu. Powstał on na bazie tandemu tych miast, należących przed rozpadem ZSRR do jednego obszaru społeczno-gospodarczego, a po 1991 roku rozdzielonego granicą. Euroregion Dniepr utworzyły obwód czernichowski ze strony Ukrainy, homelski ze strony Białorusi oraz briański ze strony Rosji. Kolejne dwa euroregiony utworzono na granicy z Rosją po kilku latach: w 2007 roku Euroregion Jarosławna (obwód

⁴⁸ J.W. Scott (red.), *EU enlargement...*, op. cit., s. 95–96.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 108.

⁵⁰ О.П. Тищенко, *Розвиток Транскордонного Співробітництва: Досвід Європи Та Нові Можливості Для України*, Економічний часопис-XXI, Nr 1–2 (1), 2013, s. 8–11, [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecchado_2013_1-2\(1\)_5.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecchado_2013_1-2(1)_5.pdf) [dostęp 23.07.2014].

⁵¹ J.W. Scott (red.), *EU enlargement...*, op. cit., s. 97–98.

sumski ze strony Ukrainy, kurski ze strony Rosji) oraz w 2010 roku Euroregion Donbas (obwody doniecki i ługański oraz rostowski ze strony Rosji).

Dodatkowo, do utworzonego w 2008 roku Euroregionu Morze Czarne (obecnie wchodzi w jego skład jednostki administracyjne Mołdawii, Rumunii, Bułgarii, Gruzji i Armenii) potencjalnie może przystąpić 5 południowo-wschodnich obwodów Ukrainy i Autonomiczna Republika Krym oraz obwody rosyjskie⁵². Na etapie koncepcji znajduje się euroregion Azow-Meotyda (obwody doniecki, zaporoski, chersoński, Autonomiczna Republika Krym, obwód rostowski oraz Kraj Krasnodarski). Stronami tego projektu byłyby nie tylko Ukraina i Rosja, ale również Grecja. Ta ostatnia brałaby udział w projekcie z powodu mniejszości greckiej nadal żyjącej wokół Morza Azowskiego w obwodzie donieckim oraz w mieście Mariupol⁵³.

Wymienione euroregiony nie są jednak w pełni funkcjonalne. Przede wszystkim ich efektywną działalność uniemożliwia obecny konflikt. Ponadto tworzone były na zbyt wysokim poziomie (całych lub nawet kilku obwodów) i wykazywały się dużym stopniem zależności od decyzji centralnych władz w Kijowie. Powstanie euroregionu nie zawsze stało w zgodzie z europejskimi ambicjami Kijowa, mogło być bowiem wykorzystywane do utrzymywania transparentności granicy ukraińsko-rosyjskiej zgodnie z interesem rosyjskim. Przykładowo, pierwsze porozumienie w sprawie utworzenia Euroregionu Donbas miało być podpisane już we wrześniu 2008 roku. Jednakże ukraińskie ministerstwo spraw zagranicznych odmówiło jego zatwierdzenia: już w czasie negocjacji widoczne było, że Ukraińcy posługiwali się retoryką wprowadzenia europejskich standardów integracji, natomiast Rosjanie retoryką wspólnych historycznych korzeni oraz słowiańskiego braterstwa. Euroregion powstał ostatecznie w 2010 roku już po zmianie na stanowisku prezydenta Ukrainy.

PODSUMOWANIE

Państwa poradzieckie przejęły jako swoje granice linie podziału administracyjnego ZSRR, którego kształt został wyznaczony w sposób arbitralny, bez brania pod uwagę interesów narodów zamieszkujących dany teren, lub

⁵² Б.А. Дадашев, В.П. Гордієнко, *Євроінтеграція Причорноморського Регіону на основі Кластерного Підходу*, Економічний простір №74, 2013, s 8, http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecpros_2013_74_3.pdf [dostęp 23.07.2014].

⁵³ H.J. Kowalskyj, *Східні..., op. cit.*

wręcz przeciw temu interesowi. Dlatego też *sprawiedliwość* starych granic w nowej roli była poddawana wielokrotnej krytyce z różnych stron. To doprowadzić musiało do przewlekłych sporów międzynarodowych na obszarze byłego ZSRR⁵⁴. Tak miało być również w przypadku Ukrainy.

Granice wschodnie tego kraju pozostają niedokończonym elementem budowanej od 1991 roku państwowości, a niniejszy tekst miał pozwolić na zarysowanie przyczyn tego stanu rzeczy. U jego źródeł tkwiła niechęć największego sąsiada Ukrainy, Federacji Rosyjskiej, do uznania jej pełnej niezależności, co w przypadku wspólnej granicy uwidoczniło się poprzez opóźnianie demarkacji jej lądowego odcinka oraz delimitacji Morza Azowskiego i Cieśniny Kerczeńskiej.

Chociaż Kijów od początku swojej państwowości kierował się w swojej polityce zagranicznej zasadą, że wszystkie granice państwowe powinny mieć równy status, Rosja nie uważała byłych granic wewnętrznych ZSRR za granice w pełni międzynarodowe. **Przenikalność** wspólnej granicy wewnętrznej miała być ważnym elementem partnerstwa obu krajów. Skutkiem ubocznym jest jednak to, że granica ta nie stanowi przeszkody dla szerokiego spektrum nielegalnej transgranicznej aktywności. Wydarzenia roku 2014 w pełni pokazały, że z punktu widzenia budowy ukraińskiej państwowości i zapewnienia jej bezpieczeństwa, granice Ukrainy z Rosją pełnią swe funkcje w niewystarczający sposób.

Nie sposób jednak ignorować tradycyjnych związków ekonomicznych i społecznych pomiędzy społecznościami zamieszkującymi przez kilka ostatnich stuleci jedno państwo. Również stosunki ukraińsko-rosyjskie na szczeblu regionalnym wskazują na chęć współpracy transgranicznej, w tym ustanawianie prawnych ram takiej współpracy w formie euroregionów (choć samorządność w obu krajach jest sprawą mocno dyskusyjną). Granica ukraińsko-rosyjska nie powinna być nazbyt przenikalna, ale nie powinna też się stać uciążliwą kurtyną.

BIBLIOGRAFIA

Barbag J, *Geografia polityczna ogólna*, Warszawa 1997.

Bojcun M., *The European Union's perspectives on the Ukrainian-Russian border*, EUROZINE, 2005.

Візи для росіян поки що не вводять – МЗС, ВВС Україна, 12 kwietnia 2014.

Dadaszew B.A., Hordijenko W.P., *Євроінтеграція Причорноморського Регіону на основі Кластерного Підходу*, w: Економічний простір, nr 74, 2013.

⁵⁴ O. Sushko, O. Lisnychuk, N. Parkhomenko, *Implementation...*, *op. cit.*, s. 15.

- Donaj Ł., *Polityka bezpieczeństwa niepodległej Ukrainy 1991–2004*, Łódź 2005.
- Duma ratyfikowała umowę o stacjonowaniu Floty Czarnomorskiej na Krymie, Wprost.pl, 28 kwietnia 2010.
- Góralczyk W., *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Warszawa 1998.
- Hrycak J., *Historia Ukrainy 1772-1999*, Lublin 2000.
- Klaffkowski A., *Prawo Międzynarodowe Publiczne*, Warszawa 1966.
- Kordon, nr 1, Kijów 2007.
- Kost P., *Granica Ukraińsko-Rosyjska we Współczesnych Stosunkach Ukrainy i Federacji Rosyjskiej*, „Dialogi Polityczne”, 2007, nr 7.
- Kowalskyj H.J., *Східні Кордони України – Лінія Розподілу чи Смуга Співпраці*, Narodowy Instytut Studiów Strategicznych, Donieck 2007.
- Kozakiewicz J., *Rosja w polityce niepodległej Ukrainy*, Warszawa 1999.
- Kuzio T., Kravchuk R., d’Anieri P. (red.), *State and institution building in Ukraine*, Macmillan Press, 1999.
- Matuszak S., *Miedwiediew w Kijowie - bez przełomu w negocjacjach gospodarczych*, Analizy OSW, 19.05.2010.
- Moraczewska A., *Transformacja funkcji granic Polski*, Lublin 2008.
- Morze Azowskie jak jezioro. MSZ Ukrainy: nie odpuścimy Cieśniny Kerczeńskiej*, TVN24, 30 marca 2014.
- Огризко: Росія маніпулює і затягує розмежування кордону з Україною*, Тиждень.ua, 24 czerwca 2013.
- Пункти пропуску*, Państwowa Służba Pograniczna Ukrainy, 18 września 2014.
- Rosjanie nie wjadą już na Ukrainę na podstawie dowodu osobistego*, Gazeta Wyborcza, 3 lutego 2015.
- Rząd Ukrainy poparł plan jednostronnej demarkacji granicy z Rosją*, Rzeczpospolita, 19 listopada 2014.
- Scott J.W. (red.), *EU enlargement, region building and shifting borders of inclusion and exclusion*, 2006.
- Serczyk W., *Historia Ukrainy*, Wrocław 2001.
- Sharma S.P., *Boundary Dispute and Territorial Dispute. A Comparison*, The Indian Journal of International Law, Vol. 10, 1970, s. 158–162.
- Sushko O., Lisnychuk O., Parkhomenko N., *Implementation of the effective border policy for Ukraine*, Kijów 2001.
- Tyranowski J., *Integralność terytorialna, nienaruszalność granic i samostanowienie w prawie międzynarodowym*, Poznań 1990.
- Tyranowski J., *Sukcesja państw a traktaty w sprawie granic*, Poznań 1979.
- Tyszczenko O.P., *Розвиток Транскордонного Співробітництва: Досвід Європи Та Нові Можливості Для України*, [w:] Економічний часопис-XXI, nr 1–2 (1), 2013.

Україна і Росія домовилися про делімітацію азово-керченської кордону, Дзеркало тижня, 12 ліпса 2012.

Україна може відгородитися від росії парканом, Українська правда, 16 czerwca 2014.

Україна не контролює більше 400 км кордону з Росією, ТСН.ua, 28 listopada 2014.

Українсько-російська демаркаційна комісія готує План демаркації спільного кордону на 2014 рік, Państwowa Agencja Zasobów Ładowych Ukrainy, 5 lutego 2014.

Україні найважче домовитися про розмежування кордонів з колишніми „братами”, Тиждень.ua, 24 czerwca 2013.

White Paper: Ukraine's Policy to Control Illegal Migration, Kijów, Warszawa 2006.

Wituch T., *Terytoria sporne w Europie po roku 1815*, Pułtusk 2001.

Umowy międzynarodowe

Traktat między USRR i RFSRR (o wzajemnym uznaniu się za suwerenne państwa) z 19 listopada 1990 r.

Traktat o przyjaźni, współpracy i partnerstwie między Ukrainą a Federacją Rosyjską z 31 maja 1997 r.

Umowa między Ukrainą a Federacją Rosyjską o ukraińsko-rosyjskiej granicy państwowej z 28 stycznia 2003 r.

Umowa między Ukrainą a Federacją Rosyjską o współpracy w wykorzystywaniu Morza Azowskiego i Cieśniny Kerczeńskiej z 24 grudnia 2003 r.

Umowa pomiędzy Ukrainą i Federacją Rosyjską o demarkacji ukraińsko-rosyjskiej granicy państwowej z 17 maja 2010 r.

GRANICA UKRAIŃSKO-ROSYJSKA: OD GRANICY WEWNĘTRZNEJ DO MIĘDZYPAŃSTWOWEJ

Streszczenie

Istnienie granic państwowych jest warunkiem dla wyznaczenia terytorium państwa, zasięgu władzy oraz zbioru ludności podlegającej jej. Ustalenie przebiegu granic jest więc bardzo ważnym elementem budowy państwowości. Niestety, w przypadku Ukrainy jest to element w dużym stopniu niezrealizowany, zwłaszcza jeśli chodzi o granicę z Rosją. Pierwsze próby suwerennego wyznaczenia

wschodnich granic zakończyły się dla Ukraińców niepowodzeniem z chwilą rozpoczęcia marszu wojsk bolszewickich na Warszawę w czerwcu 1920 roku. Przez następne 70 lat granica ukraińsko-rosyjska, o długości prawie 2300 km, pozostawała wyłącznie wewnętrzną granicą administracyjną. Po 1991 roku niepodległa już Ukraina rozpoczęła żmudne starania na rzecz jej międzynarodowego uznania, czego najważniejszym elementem miały być dwustronne porozumienia z Rosją. Na przełomie wieków wschodnia granica Ukrainy uzyskała wreszcie traktatowe uznanie ze strony największego sąsiada, jednakże nadal jej status faktyczny był ułomny, m.in. na skutek braku przeprowadzonej demarkacji w terenie, niedostatku personelu, infrastruktury granicznej czy sprzętu obserwacyjnego. Problemy z zabezpieczeniem granicy ukraińsko-rosyjskiej w znacznym stopniu ułatwiły trwającą od marca 2014 roku agresję Rosji. Dla zrozumienia trudności w **rozgraniczeniu** obu krajów ważne jest jednak także wzięcie pod uwagę silnych związków ekonomicznych i społecznych pomiędzy społecznościami po obu stronach granicy, zamieszkującymi przez kilka poprzednich stuleci jedno państwo.

UKRAINIAN-RUSSIAN BORDER: FROM AN INTERNAL ADMINISTRATIVE BORDER TO AN INTER-STATE ONE

Summary

The existence of state borders is a condition for establishing the territory of a state, the range of authority and the population that is subject to it. Thus, determining borderlines is an essential element of the establishment of statehood. Unfortunately, in case of Ukraine, that element has not been implemented, especially as far as the borderline with Russia is concerned. The first Ukrainian sovereign attempts to establish its eastern border failed when the Bolsheviks led their army on the march to Warsaw in June 1920. For the next 70 years, the almost 2,300 km long Ukrainian-Russian border remained an internal administrative one. After 1991, then independent Ukraine started to make the effort to be internationally recognised. The most important elements of that were its bilateral agreements with Russia. At the turn of the century, the approval of the eastern Ukrainian border in the form of a treaty by the biggest neighbour was finally achieved, however, its actual status was defective because of the lack of demarcation lines and a shortage of personnel, border infrastructure or monitoring equipment. Problems with the protection of the Ukrainian-Russian border to a large extent facilitated Russian aggression begun in March 2014. In order to understand the difficulties with *separating* the two countries, it is necessary

to take into account strong economic and social links between the societies on the two sides of the border who used to live in one state for a few centuries.

УКРАИНСКО-РОССИЙСКАЯ ГРАНИЦА: ОТ ВНУТРЕННЕЙ ДО МЕЖГОСУДАРСТВЕННОЙ ГРАНИЦЫ

Резюме

Наличие государственных границ является условием для определения территории государства, объёма власти, а также состава населения, находящегося в её ведомстве. Установление границ, таким образом, является очень важным элементом наличия государственности. К сожалению, в случае Украины данный элемент в большой степени далёк от реализации, в особенности если речь идёт о границе с Россией. Первые попытки суверенного установления восточных границ завершились для украинцев неудачей с самого начала похода большевиков на Варшаву в июне 1920 года. В течение следующих семидесяти лет украинско-российская граница длиной почти 2300 км оставалась исключительно внутренней административной границей. После 1991 года, уже будучи независимой, Украина начала прилагать кропотливые усилия в пользу её международного признания, важнейшим элементом которого должны были быть двусторонние соглашения с Россией. На стыке веков восточная граница Украины наконец-то получила договорное признание со стороны влиятельного соседа, однако её фактический статус по-прежнему был слабым, в частности, вследствие отсутствия проводимой демаркации на территории, недостатка персонала, пограничной инфраструктуры либо аппаратуры для наблюдения. Проблемы с обеспечением украинско-российской границы в значительной степени способствовали развитию продолжающейся с марта 2014 года агрессии со стороны России. Чтобы понять трудность разграничения обоих государств, важно, однако, принять во внимание сильные экономические и общественные связи между соседствующими странами, население которых в течение нескольких предыдущих столетий входило в состав одного и того же государства.